

MEZINÁRODNÍ ZEMĚPISNÝ KONGRES VE STOCKHOLMU

Abstrakt. Autor, člen kongresu, krátce sděluje o jeho průběhu, o číslu delegátů z jednotlivých zemí, o číslu přednášek po sekcích a jednotlivým komisím a uvádí názvy témat, které, podle jeho názoru, jsou nejvýznamnější. Autor shrnuje, že předmětem většiny přednášek byly regionální variace nejrozličnějších geografických jevů a problémů a jen menší část zabývala se nebo odvozovala závěry na základě souhrnných výzkumů, nebo rozpracovávala otázky metodiky. Autor lže, že ve žádné sekci nebyl předčten žádný přednáška, který by charakterizoval její a hodnotil současný stav výzkumu v jednotlivých geografických disciplínách a navrhl další úkoly. Jen málo přednášek se týkalo současného stavu té či jiné disciplíny v té či jiné zemi. V souvislosti s tím, že neobnovila práci sekce regionální geografie, nebylo ani jednoho přednášky, který by geografické monografie v plném smyslu tohoto slova; v případě malé oblasti to bylo dokonce z hlediska rozsahu zcela možno. Syntetický charakter geografie našel na kongresu uplatnění pouze v přednáškách teoretických; o tom také musíme lžet. Velkým úspěchem je, že naopak, to okolnost, že práce kongresu byla v větší míře v komisích, kde bylo předčteno více než 30 % všech přednášek. V závěru autor hodnotí účast československé delegace a navrhuje opatření, která by zajistila lepší přípravu pro budoucí kongres.

Pořadatelem 19. mezinárodního zeměpisného kongresu bylo pět severních zemí (Dánsko, Finsko, Island, Norsko a Švédsko) a hlavní sjezdové jednání se konalo ve Stockholmu ve dnech 5.—13. srpna 1960. Účastnilo se ho asi 1300 řádných členů ze 64 států. Účastníků bylo tedy o třetinu více než na předcházejícím kongresu v Brazílii roku 1956, také zastoupených zemí bylo více. Nejvíce účastníků bylo z USA, ze Švédska, Velké Británie, SSSR, Francie, NSR, Itálie a NDR. Z ČSSR bylo tentokrát přítomno sedm přihlášených členů: doc. E. Mazur ze SAV (vedoucí delegace), prof. J. Korčák z UK, doc. M. Blažek z VŠE, dr. J. Ksandr z MŠK (odbor pro ochranu přírody), dále z Ústřední správy geodesie a kartografie inž. Koláčný, inž. Kouba a inž. Sachunský.

Proti roku 1956 se neobyčejně zvýšil počet předložených sdělení. Tehdy jich bylo 328, tentokrát bylo předloženo a v Abstracts of Papers otištěno 682 referátů. Na tištěný program bylo jich však zařazeno jen 347. Nejvíce referátů bylo předloženo z USA, 153 (z nichž zařazeno 86), ze SSSR 98 (68), hostitelských zemí 59 (7), z Francie 46 (17), z Velké Británie 44 (25), Polsko 38 (21), NSR 30 (13). Z ostatních lidově demokratických zemí bylo tentokrát silně zastoupeno ještě Rumunsko 18 (8); z ČSSR bylo otištěno resumé 10 referátů, ale zařazeno jen 3, také proto, že jeden byl odvolán a jeden určen komisi, která pak zasedala bez referátů. Uznání zasluhuje ohleduplnost hostitelských zemí, jichž zeměpisníci se spokojili se 7 referáty; ostatně se mohli svými výsledky pochlubit ve sjezdových publikacích, z nichž je nejvýznamnější velká monografie „Geography of Norden“.

Hlavní jednání bylo rozděleno do 10 sekcí a 15 komisí; v těch bylo jednání intenzivnější než v sekcích, neboť se soustřeďovalo k úzce vymezeným otázkám. Bylo tedy prospěšnou novinkou, že tentokrát byly i referáty z některých komisí předem otištěny a obecně přístupny; v 12 komisích bylo předneseno celkem 105 referátů. Pracovní pole sekcí bylo naopak poměrně široké, jedna se zabývala metodologií a bibliografií, jedna kartografií, pět zeměpisem fyzickým (v tom nová oceánografická), tři zeměpisem hospodářským, počítáme-li k němu i nově zřízenou sekci užitého zeměpisu. Jinak proti roku 1956 sekcí ubylo: sloučena

klimatologie a hydrografie, tzv. antropogeografie se zeměpisem obyvatelstva, zeměpis zemědělství se zeměpisem průmyslu a dopravy. Zanikla sekce zeměpisu lékařského, regionálního a historického (jehož referáty zařazeny do sekcí pro kartografii, zeměpis obyvatelstva a pro metodologii). Je už dáno syntetickou povahou zeměpisu, že zařazení i jiných referátů vždy neodpovídalo názvu sekce.

V sekci pro zeměpisnou kartografii a fotogeografii bylo předneseno 20 referátů, z nichž jen některé byly svým zaměřením teoretické povahy a přínosem pro řešení některých problémů konstrukce map nebo kartografického vyjádření. Týkaly se např. vývojové tendence hypsometrických a geomorfologických map, problému vědecké mapy regionálně zeměpisné, použití barevné techniky v kartografii. Širší význam měly ještě referáty o klimatickém atlasu SSSR, o mapě povrchu Mexika a o kartografickém znázornění polárního reliéfu.

Kartografický obsah převládá dále v jednání komise pro národní atlasy a komise pro populační mapu světa; v nich bylo předneseno celkem 21 referátů, z nichž 4 mimo program. V obou těchto komisích měli referát zástupci ČSSR: doc. M. Blažek z VŠE o znázorňování průmyslu v národních atlasech a prof. J. Korčák z UK o extrémních hodnotách na populační mapě světa. V podstatě byly kartografické povahy i dva referáty v sekci pro užitý zeměpis, které se týkaly vymezení teritoriálních vod ve smyslu mezinárodně právním. Zástupci naší Ústřední správy geodesie a kartografie rozdali členům kongresu litografovaný referát o výsledcích a programu její činnosti.

Ze sekcí fyzicky zeměpisných byla jako obvykle nejsilněji obsazena sekce geomorfologická. Počítáme-li také referáty v komisích pro krásové jevy, pro vývoj svahů, jevy periglaciální, erosní povrchy, pobřežní sedimentaci a užitou geomorfologii, bylo předneseno celkem 70 referátů z oboru geomorfologie. Ve velké většině jen informovaly o speciálních formách resp. jevech, jak se vyskytují na určitých územích státních nebo ve větších anebo menších oblastech přirozených. I když tyto referáty nepostrádaly teoretických závěrů širší platnosti, přece jen byl jejich dosah vzhledem k úzké specializaci dosti omezený. Ze zajímavějších uvádíme referáty o pedimentech v Skalnatých horách, o klimatických podmínkách geomorfologického vývoje západní Evropy v pliocénu, o erosní základně v severní Africe, o topografii sprašových oblastí v Columbijské plošině (USA), o pozdně glaciálním vývoji údolí v severním Polsku, o recentní tektonice v SSSR, o geomorfologickém vývoji Kazachstánu, o glaciální a periglaciální geomorfologii Kavkazu, o krasových tvarech v Turecku, SSSR a severní Austrálii, o geomorfologii pobřežních pouští peruánských, o periglaciálních jevech v Itálii, v pohoří Atlas a v Dračích horách, o pobřežní sedimentaci Yorského poloostrova aj. Poměrně málo referátů mělo širší teoretické zaměření. Zvláště pozoruhodné z nich se týkaly těchto temat: erosní základny, stupňovitý reliéf nížin, desintegrace hornin v periglaciálních podmínkách, využití sedimentologie při stanovení periglaciálních fází, jednotnost čtvrtohorního zalednění, vývoj říčních údolí, problém geomorfologické mapy aj.

V sekci pro klimatologii a hydrografii bylo předneseno 29 referátů, jež se ze dvou třetin týkaly tematiky klimatologické a z jedné třetiny hydrografické. V klimatologii šlo převážně o temata všeobecné povahy, z nichž uvádíme jako nejzajímavější: problém genetické klasifikace klimatologických zón, zeměpisná analýza srážkových podmínek, metody určování teplotných poměrů. Odděleně jednala zvláštní sekce pro oceánografii a glaciologii, ale z prvního oboru byly jen tři referáty a z druhého deset. Velkou většinou to byly studie regionální, a to hlavně z území SSSR, Antarktidy a Špicberk. Všeobecné povahy byl referát o vztahu

velehorského a kontinentálního zalednění, dva se týkaly geomorfologie mořského dna.

V sekci pro biogeografii bylo předneseno 13 referátů, zhruba rovnoměrně rozdělených mezi fytogeografii a zoogeografii. Byla tu předmětem jednak metodologie regionalizace, jednak informace faktologické povahy. Zajímavější byly referáty týkající se změn biogeografických hranic ve vztahu ke klimatickým kolísáním a k činnosti hospodářské na severu SSSR, biogeografických rysů Střední Ameriky a zeměpisné zonality v biotických vztazích.

V sekci pro polární a subpolární zeměpis bylo zařazeno 15 referátů, z nichž tři byly povahy hospodářsky zeměpisné. Širší fyzicky zeměpisnou tematikou se zabývaly referáty o výsledcích polárních expedic, čtyři byly zaměřeny klimatologicky, dva se týkaly periglaciálních jevů a tři tvarů glaciálních.

Ve třech hospodářsky zeměpisných sekcích bylo zařazeno celkem 113 referátů a ve všech komisích 26. Kvantitativní poměr fyzického a hospodářského zeměpisu se podle počtu referátů proti předcházejícímu kongresu poněkud změnil ve prospěch zeměpisu fyzického. Podle četnosti by byl hospodářský zeměpis nejvíce zastoupeným oborem v USA, neboť ze 86 zařazených referátů jich bylo 45 hospodářsky zeměpisných. Také ve Velké Británii byl tento podíl poměrně veliký (11 z 25), ve Francii 6 z 16, kdežto v SSSR jen 8 z 68 referátů.

Sloučení hospodářsky zeměpisných sekcí nebylo jen formální. Také v pojednávání látce se více než dříve uplatňovalo zeměpisné pojetí, tedy snaha studovat jednotlivá hospodářská odvětví ve spojení s druhými. Nejvíce se to pozorovalo v sekci pro zeměpis obyvatelstva (human geography), v níž bylo zařazeno celkem 45 referátů; k nim nutno počítat ještě dva ze sekce užitého zeměpisu a 11 referátů z komisí, především z komise pro lékařský zeměpis, jež měly až na jeden povahu demografickou. V popředí zájmu byla temata týkající se zeměpisného vymezení velkých měst, hierarchie měst, jich růstu vlivem dopravy, klasifikace subekumeny, pojmu populačního tlaku, populačního „nárazu“, rozšíření běžných ukazatelů hustoty zalidnění jednak se zřetelem k dopravní síti, jednak k výživové hodnotě vyrobených resp. spotřebovaných potravin. Temata dříve preferovaná tentokrát zanikla v programu: pastorální migracím byly věnovány dva referáty a typizaci venkovských sídel tři, z nichž jeden v moderním hospodářském pojetí. Metodicky zajímavý byl také referát o zeměpisném rozložení důchodů obyvatelstva. Do politického zeměpisu přesahoval referát o unifikační síle hospodářského rozvoje Afganistanu a o etiopismu v Africe.

V sekci pro vlastní hospodářský zeměpis bylo zařazeno rovněž 45 referátů, ale podle obsahu k nim patřilo ještě 13 referátů v sekci užitého zeměpisu a 23 v ostatních sekcích a komisích. V sekci pro užitý zeměpis byl přednesen třetí československý referát, a to Votrubačův o výstavbě měst a dělnických obcí v ČSSR. Nejvíce referátů bylo ze zeměpisu průmyslu a zemědělství a týkaly se především rozmístění, struktury a regionální typologie. Jako v ostatních sekcích, byly sice většinou zaměřeny úzce tematicky i regionálně, nicméně poskytl mnoho poučení zvláště nám, kteří máme omezený příděl zahraniční literatury. Byly v nich patrný např. různé protikladné tendence v relokaaci kapitalistického průmyslu i ve využití zemědělské půdy. Zvláště poučné byly referáty o zakládání průmyslu v nejdlehlším severu, o osídlování a zemědělství v rozličných aridních oblastech, o účincích umělého zavodňování v západním Středomoří, o výsledcích mechanizace v pěstování rýže (pozoruhodný nákladnou metodou výzkumu), o příznivém vlivu biskajského zalesňování na zemědělství a průmysl a o nepříznivém vlivu zemědělské zaostalosti na rozvoj průmyslu v Turecku. To nemá

jen význam regionální, ale ukazuje na problém obecný a důležitý zvláště dnes, kdy hospodářsky závislé země usilují o plnou industrializaci. Takový širší význam měl také referát z Velké Británie o tom, že i v zemi tak vlhké vyvolává růst obyvatelstva a průmyslu nedostatek vody. Je to poznatek tím významnější, že ještě z jiné hustě zalidněné a vlhké země bylo referováno o vývoji podobném. Ale pesimistické perspektivě hned mohly čelit dva referáty o tom, jak pokračující technika desalinizace mořské vody umožní osídlení pouští.

Z hlediska metodického stojí za zmínku referát o zeměpisných podmínkách pozemkových rent a o cenových střediscích a „rozvodích“ a pak hlavně rostoucí tendence používat složitějších statistických metod také v hospodářském zeměpisu; vyústila až v extrémní požadavek zjišťovat interregionální vazby pomocí Leontějevových matic. Dva referáty o významu statistiky byly také ve vlastní sekci pro metodologii, v níž bylo celkem 15 referátů, v tom tři z historického zeměpisu. Jinak se týkaly zeměpisného ražování a hlavně vzájemného poměru jednotlivých zeměpisných oborů a pojetí zeměpisu vůbec. V tom směru nutno zdůraznit názor předsedy této sekce prof. Kalesníka o regionálním zeměpise; uvádí jej jako zvláštní obor, „který spojuje znalosti získané ze zeměpisných věd společenských a přírodních“. V jeho referátu bylo také pozoruhodné, že zeměpis obyvatelstva kladl na první místo mezi obory hospodářského zeměpisu; témuž názoru byl věnován i jeden referát kanadský. Marxistický názor, že člověk je nejdůležitější z výrobních sil, razí si cestu i do buržoazního zeměpisu. V tom ohledu byl zvláště významný závěr referátu bývalého předsedy IGU prof. G. B. Cressey o asijských pouštích: „zeměpisná definice pouště musí vycházet z obyvatelnosti a hospodářského využití, neboť hlavní zájem zeměpisu platí člověku.“

Vidíme tedy, že vědecký obsah kongresu byl velmi bohatý a pestrý, i když předmětem referátů byly většinou jen regionální varianty nejrůznějších zeměpisných jevů a problémů. Ale bylo také dosti referátů, v nichž dílčí výsledky byly zpracovány do obecnějších tezí (poměrně nejvíce v sekci klimatologické a hydrografické) nebo referátů přinášejících pokrok v metodice. Z negativních rysů byl nejdůležitější ten, že v žádné sekci nebyl podán souborný referát, který by charakterizoval a hodnotil současný stav bádání a vytyčoval jeho další úkoly. Bylo jen několik málo referátů o stavu té které dílčí disciplíny v té které zemi. Protože nebyla obnovena sekce regionálního zeměpisu, nebyl ani jeden konkrétní referát, který by představoval zeměpisnou monografii ve vlastním smyslu, ačkoliv předepsaný rozsah by to nevyklučoval, kdyby šlo o malou oblast. Syntetická povaha zeměpisu se tedy na sjezdu uplatnila v plné míře jen v referátech teoretických. Také toho nutno litovat. Naproti tomu je pokrokem, že sjezdové jednání se více než dosud odbývalo v komisích, v nichž bylo předneseno asi 30 % všech referátů.

Kongres byl zahájen a ukončen X. zasedáním nejvyššího orgánu Mezinárodní zeměpisné unie, jejího valného shromáždění. Jeho jednání, jehož nejdůležitějším bodem je vždy vedle ustavení komisí volba nových členských států a volba nového presidia Unie, bylo tentokrát klidné, protože zastoupení Čínské lidové republiky nebylo projednáváno, když interpelace podaná v té věci sovětskou delegací byla presidiem Unie zodpovězena formálně uspokojivým způsobem. Ale jinak bylo toto zasedání politickým úspěchem socialistického tábora, neboť novými členy Unie se staly nejen Bulharsko a Rumunsko, ale také Německá demokratická republika, jejíž volba do poslední chvíle byla nejistá. Velkým úspěchem je také zvolení akademika I. P. Gerasimova do předsednictva Unie. Novým jejím pre-

sidentem byl zvolen prof. Carl Troll z university v Bonnu, sekretářem zůstal švýcarský zeměpisec Hans Boesch. Místo příštího kongresu 1964 nebylo však zvoleno v zemi prezidentově, ale stanoven Londýn.

Na programu valného shromáždění nebyly jen záležitosti organizační, byly také podány iniciativní návrhy některých delegací a sekcí, které se týkaly vědeckého obsahu sjezdového jednání. Pozoruhodný byl především návrh nizozemské delegace, aby referáty na příští kongres byly podrobeny přísnější prověrce pokud jde o použitou metodu a vědeckou hodnotu závěrů; upozorňovala, že po této stránce nebyly vždy na výši zejména referáty ze zeměpisu obyvatelstva a hospodářského zeměpisu. Jinak navrhovala prohloubit zájem o klasifikaci měst. Sekce pro zeměpis obyvatelstva navrhovala zaměřit se více na studium migrací všeho druhu (také každodenních), na studium sítě měst, kartografického znázornění zemědělské struktury. Sekce pro užitý zeměpis navrhovala národní kolokvia o obsahu studia zeměpisců určených pro plánovací službu, komise pro erosi základny žádala na nově zřízené komisi kartografické, aby věnovala zvláštní péči letecké fotografii, která se stává stále více užitečnou jak zeměpisu fyzickému, tak i hospodářskému.

Vlastní kongresové jednání bylo jako obvykle doplněno kartografickými výstavkami a exkurzemi. Mezinárodní kartografické výstavy byly dvě, jedna všeobecná a druhá speciální, týkající se jenom map populačních. Ve všeobecné výstavě, rozdělené na sekci tematickou a sekci národních atlasů, vystavovalo 26 států, mezi nimi poprvé po válce také Československo s 41 kartografickými publikacemi; představovaly dobrý průměr. Výstava populačních map obsahovala díla ze 30 zemí (ze socialistických jen Polsko). Exkurzí, popřípadě vědeckých symposií v terénu, bylo tentokrát neobyčejně mnoho, 21 před kongresem a 17 po něm. Jejich program byl zhruba popsán ve Sborníku ČSSZ 1959, p. 50 an. Z československých delegátů se jich 5 účastnilo takových větších exkurzí, ale jen dva exkurzí sjezdových: s. Mazur exkurze do horské oblasti středního Švédska (Grövelsjön), s. Ksandr symposia o glaciální morfologii v Abisko. S. Blažek a Korčák podnikli samostatnou exkurzi do severního Norska (Tromsö). Sjezdu se zúčastnila také výprava 17 našich zeměpisců, kterou uspořádala Československá společnost zeměpisná. Členové výpravy byli po tři dny přítomni ve Stockholmu na vlastním sjezdovém jednání a potom podnikli exkurzi do severního Švédska (Lulea-Kiruna-Abisko).

Hodnocení československé účasti na 19. mezinárodním kongresu lze shrnout asi takto: Účast byla početnější než na kongresu předcházejícím, uplatnila se třemi referáty (roku 1956 jen jedním) a nevelikou kartografickou expozicí. Dva českoslovenští delegáti se stali na základě této účasti dopisujícími členy dvou komisí IGU, a to komise pro světovou populační mapu (předseda prof. William Olsson) a nově zřízené komise pro hospodářské ražonování (předseda prof. St. Leszczycki). Úspěch vidíme také v tom, že členům kongresu byl věnován zvláštní svazek našeho časopisu; byl již také registrován ve Světovém seznamu vybraných zeměpisných časopisů (One annotated world list of selected current geographical serials in english. University of Chicago, Chicago, November 1960, p. 10.). Nepochybným ziskem bylo také navázání osobních styků s četnými zahraničními zeměpisci, výměna publikací s nimi, jakož i autoptické poznání některých hlavních rysů skandinávské přírody a hospodářského života Švédska a Norska.

Naproti tomu nemůžeme být spokojeni se způsobem, jak se československá delegace určovala. Záležitostí se zabývala v několika schůzích Zeměpisná ko-

mise 2. sekce ČSAV, ale její návrh nemohl být respektován, protože MŠK se o něm včas nedozvědělo. Složení čs. delegace bylo tedy jiné, než se všeobecně očekávalo a její vedoucí nebyl o této své funkci ani řádným způsobem včas zpraven. Čs. delegace nemohla tedy vystupovat jako dobře připravený a vyvážený kolektiv, tak jako např. delegace polská, o sovětské ani nemluví. Je pozoruhodné, že ČSAV nebyla vlastně zastoupena. Ještě více bije do očí, že z resortu MŠK a ČSAV byli jen 3 delegáti, kdežto na mezinárodním sjezdu historiků, který se konal v téže době rovněž ve Stockholmu, bylo 34 čs. delegátů. A přece je zeměpis pro budování socialismu neméně důležitý. Pro příští zeměpisný kongres se musíme připravit lépe a za tím účelem by se měla některá opatření uskutečnit už letos: a) aktivizace Národního komitétu zeměpisného, který je nositelem čs. členství v IGU a jemuž tedy péče o obeslání jejího kongresu přísluší především; b) zajistit včas anglické vydání zeměpisných a mapových děl, která by ČSSR důstojně reprezentovala na příštím sjezdu; c) podle zaměření současných komisí IGU a výsledků letošního kongresu určit temata, k nimž by mohli čs. zeměpisníci přinést kvalitní příspěvek, a zpracování a posouzení takových referátů včas zajistit. Když je nyní akademik I. P. Gerasimov členem presidia IGU, budeme o hlavních tematech příštího kongresu lépe informováni než dříve.

INTERNATIONAL GEOGRAPHICAL CONGRESS IN STOCKHOLM

As member of the congress, the author gives a concise information on its progress, the number of delegates from different countries, the number of reports given in all sections and committees. He relates in more detail those that are — according to his opinion — most interesting. The topic of a majority of reports were regional variations of most different geographical phenomena and problems. Much rarer were reports in which partial results had been arranged to form more general theses, or which marked a certain progress in methodology. Author considers as defect that in no section any summary report was given that would characterize and estimate the present state of investigation, and indicate its future tasks. Only few reports were given on the state of a respective partial scientific branch of a respective country. Since the section of regional geography had not been re-established, no real report was given treating of geographical monography, in its true sense. The synthetic nature of geography was discussed only theoretically, the fact stated with regret. On the contrary, a progress was made in concentrating the activity of the congress into commissions in which was discussed 30 % of all congress papers. In the conclusion, the author estimates the approach of the Czechoslovak delegation and suggest, consequently, that next time delegates should be better prepared for any future congress of this kind.